

Юлія Бібіла

З УСПАМІНАЎ

Пасля заканчэння гімназіі я працавала настаўніцай у школе ў Бабруйску. Неяк восенню 1920 года І. Б. Сіmanoўскі, які загадваў там гарадской бібліятэкай, пазнаёміў мяне з таямніцамі сваёй работы. Ён гаварыў аб тым, што ў бібліятэцы мала кніг, якія раскрываюць гісторыю роднага краю; ён марыў сабраць усё, што толькі магчыма, арганізаваць асобны аддзел. Ён маляваў нязвыклых перспектывы бібліятэчнай справы, і гэта захапіла мяне. Я загарэлася жаданнем дапамагчы яму ў зборы кніг.

З мандатам ад аддзела асветы я накіравалася ў Мінск на пошукі патрэбнай літаратуры.

У Наркамасветы, куды я звярнулася з просьбай, мне параілі пазнаёміцца з Янкам Купалам, які, як мне казалі, працаваў раней у бібліятэцы ў Вільні і ведае толк у кнігах. Здаецца, мяне пазнаёміў з Янкам Купалам С. Некрашэвіч, якога я ведала раней. Я расказала Янку Купалу пра нашы намеры. Відаць, думка гэта спадабалася яму, бо ён запрасіў мяне зайсці да яго дадому.

Недалёка ад рэчкі я знаходжу дамок, які патапуў у зеляніне кустоў. Ветліва сустрэлі мяне гаспадары. Як я распісвала неабходнасць папаўнення Бабруйскай бібліятэкі краязнаўчымі кнігамі, цяж-

ка цяпер успомніць, але вынік быў бліскучы. Янка Купала адчыніў шафу і пачаў даставаць адтуль адну кнігу за другой, адначасова растлумачваючы, чым цікавыя кожная з іх. Для мяне ўсё было новым, бо ў сярэдняй школе нас не знаёмілі грунтоўна з гісторыяй нашага краю, не заахвочвалі да пазнання яго.

І вось у мяне ў руках «Беларусь і Літва» Бацюшкава, «Расія» Сямёнава-Цян-Шанскага і яшчэ нейкія кнігі — набралася важкая вязка. Я была задаволеная.

Не абышлося без пачастунку. Мяне распыталі пра сябе, пра работу. Мне ж расказалі, што дом, дзе яны жывуць, мае цікавую гісторыю: тут адбыўся Першы з'езд РСДРП. Я адчувала, нібы даўно была знаёма з Янкам Купалам і Уладзіславай Францаўнай.

На развітанне Янка Купала падараваў мне дзве свае кнігі — «Адвечную песню» і «Раскіданае гняздо». На першай напісаў: «На ўспамін аб першым спатканні ў Мінску». На жаль, гэтыя кнігі ў мяне не захаваліся.

З вязкаю кніг я дабралася на вакзал. Салдаты дапамаглі мне ўлезці ў таварны вагон, і я, задаволеная выкананай місіяй, размясцілася на каштоўным пачку кніг.

Пазней, калі я бліжэй пазнаёмілася з Янкам Купалам, ён не раз выгаворваў мне: «Выцыганіла ўсё ж у мяне кнігі!»

З восені 1921 года я пераехала ў Мінск і пачала працаваць у бібліятэцы. Тады яна называлася універсітэцкай, а з 1922 года стала Дзяржаўнай. Змяшчалася бібліятэка ў так званым «юбілейным доме», які і цяпер красуецца на праспекце, супраць Палаца прафсаюзаў побач з Домам афіцэраў. На другім паверсе размяшчаўся беларускі аддзел, які стаў паступова папаўняцца крэйзнаўчай літаратурай. Янка Купала добра ведаў туды дарогу і часта

з'яўляўся ў нас. То яму спатрэбіцца якая-небудзь кніга, то даведка. За дапамогаю ён заўсёды звяртаўся да мяне.

У той час я пачала складаць бібліяграфію твораў беларускіх пісьменнікаў. У першую чаргу я занялася творчасцю Купалы, Коласа, Бядулі і Гартнага. Я праглядала ўсе зборнікі, часопісы, газеты. Трэба было выявіць усе псеўданімы, а гэта справа не лёгкая. Тут мне аказаў вялікую дапамогу Янка Купала. Ён не толькі пералічыў мне свае псеўданімы, але і, гартаючы газету «Наша ніва», паказваў непадпісаныя перадавыя і іншыя артыкулы і казаў: «Гэта маё, і вось гэта маё». Купала звяртаў увагу на белыя плямы ў газеце і гаварыў, што цензар тут шчыра папрацаваў. На бібліяграфічную картку я перапісала ўсе псеўданімы паэта і адзначыла тыя, што запісаны са слоў аўтара.

Добра запомнілася: аднойчы адчыняюцца дзверы аддзела і з'яўляецца Купала. У адной руцэ кіёк, а ў другой — пачак з паперамі. Перадаючы мне ў рукі паперы, ён сказаў: «Гэта мае рукапісы. У вас яны лепш захаваюцца». Я добра памятаю гэтыя словы. Праз нейкі час ён прынёс і другую папку з рукапісамі. Яны былі акуратна перапісаны рукою Купалы, але спіса іх не было. Мне было аказана вялікае давер'е, і я гэтым вельмі ганарылася. Схавала і берагла як мага лепш пры тых умовах, у якіх мы працавалі. Калі бібліятэка перамясцілася ў новы будынак на Чырвонаармейскай вуліцы, рукапісы Янкі Купалы размясціліся ў асобнай шафе, ключ ад якой захоўваўся ў мяне. У гэтай шафе таксама знаходзіліся карэктурныя адбіткі «Шляхам жыцця» з праўкамі аўтара, але як яны трапілі ў бібліятэку, не прыпомню.

Над рукапісамі Янкі Купалы ў 30-я гады працаваў супрацоўнік літаратурнай камісіі Акадэміі навук В. Ф. Мачульскі. У агульным сшытку з чорнай вокладкай маёю рукою было зроблена сумар-

нае апісанне рукапісаў. Сшытак разам з рукапісамі захоўваўся ў шафе. На рукапісах былі мае паметы алоўкам. Мне здаецца, што і цяпер я іх пазнала б. Добра памятаю рукапісы зборнікаў «Жалейка», «Шляхам жыцця», «Слова аб палку Ігаравым», шмат асобных лістоў з вершамі.

Наладжвалі мы ў бібліятэцы і выстаўкі, прысвечаныя Янку Купалу. Тады без матэрыялаў з архіва паэта цяжка было абысціся. Архіў яго быў багаты, Купала ўмеў збіраць. Што патрэбна было нам, усё даваў, не шкадуючы.

Памятаю юбілейную выстаўку 1935 года. Я зайшла да Купалы за матэрыяламі для выстаўкі. Ён якраз вярнуўся з Прагі і падзяліўся са мною сваімі ўражаннямі аб паездцы, паказаў чэшскія газеты з артыкуламі аб ім. Затым дастаў з шафы кнігі, газеты, фатаграфіі і прапанаваў выбіраць, што я палічу патрэбным. Яшчэ сказаў аб тым, што матэрыялаў у яго сабралася шмат, а парадку ніякага няма, і яму хацелася б, каб я давяла да ладу, стала ў яго за сакратара (на жаль, гэтага не адбылося).

Вядома, маё наведванне не абышлося без пачастунку. І паспрабуй адмовіцца! Цёця Уладзя ўзрушана перадае навіны, якія яе хвалююць. Некага яна хваліць, некаму мыліць галаву. Купала сядзіць, маўкліва пакурвае і злёгка ўсміхаецца.

— Нядаўна званіў Янку Гікала,— гаворыць яна. «Добрыя вашы апошнія вершы»,— кажа ён. А Янка ў адказ: «Ды зусім дрэнных я, здаецца, і раней не пісаў».

Выстаўка была арганізавана ў вялікай зале бібліятэкі, дзе цяпер знаходзіцца бібліяграфічны аддзел. На ёй былі рэдкія фатаграфіі, фотакопія верша Лахуці на персідскай мове, пісьмо Брусавы і шмат іншых матэрыялаў. У памяшканні навуковай чытальні (цяпер там аддзел тэхнікі) была наладжана сустрэча Купалы з чытачамі бібліятэкі.

Пасля закрыцця выстаўкі я сама аднесла Купалу ўсё, што брала ў яго. З цікавасцю аглядала я кветнік, якому паэт аддаваў нямала ўвагі. Прыгожыя былі ружы, запомніўся куст сняжка з белымі кветкамі. Купала з любасцю паказваў мне сваіх гадаванцаў. Я жартавала: «Калі вы, дзядзька Янка, будзеце наймаць работнікаў, можа, успомніце і пра мае рукі, якія прагнуць заробку?» Янка Купала і Уладзіслава Францаўна запрашалі заходзіць да іх часцей. Але ў іх заўсёды было шмат наведвальнікаў, і мне не хацелася часта ім назаліць. Аднак час ад часу я заходзіла да іх.

Неяк у 30-я гады Янку Купалу тэрмінова спатрэбіўся бібліяграфічны спіс яго твораў — прасіла Масква. Не застаўшы мяне на рабоце, ён накіраваўся да мяне дамоў (жыла я недалёка ад Даўгабродскай вуліцы). Дома мяне таксама не было, і Янка Купала вёў гутарку з маёй маці, якой сам Купала спадабаўся не менш, чым яго вершы. Вядома, патрэбны спіс быў неўзабаве складзены, перадрукаваны на машынцы і перададзены Купалу.

З восені 1927 года я жыла ў Саратаве, але і адтуль сачыла за падзеямі на Беларусі. Успаміналіся не раз купалаўскія радкі «Мне сняцца сны аб Беларусі» — сумавала. Купалу я не пісала, ён не ведаў, дзе я апынулася. І толькі ў 1940 годзе, калі ў мясцовай газеце «Коммунист» 7 сакавіка з'явілася вельмі спагадная рэцэнзія на п'есы Янкі Купалы ў перакладзе на рускую мову, я надумалася зрабіць яму неспадзяванку: паслала выразку з газеты з кароткай запіскай: «Бібліяграфічнае прывітанне з прастораў Волгі», без подпісу і без зваротнага адрасу. Мне здавалася, што атрымаць такую харошую рэцэнзію чытача з далёкага горада будзе прыемна Купалу.

Неўзабаве, 10 красавіка 1940 года, я атрымала ад Янкі Купалы пісьмо з Масквы, куды ён прыехаў атрымліваць Дзяржаўную прэмію, у якім ён пісаў:

«Мілая Юлія Іосіфаўна! Я надта ўжо ўсцешыўся, атрымаўшы Вашу запісачку з выразкай. Адразу дагадаўся, што гэта пісала Ваша рука. З нецярпеннем буду чакаць вестачкі болей падрабнай аб Вашым цяперашнім жыцці-быцці. Ітак, чакаю. Шчыра Вам адданы Янка Купала».

Пісьмо Янкі Купалы з недакладным адрасам, аднак, усё ж знайшло свайго адрасата ў Саратаве.

Улетку 1942 года пачаліся налёты варожай авіяцыі на Саратаў, і пісьмо Янкі Купалы са сваімі асабістымі дакументамі на ўсякі выпадак я трымала пры сабе, і таму яно трохі пацерлася.

Працавала я ў навуковай бібліятэцы Саратаўскага універсітэта, і мне давялося назіраць, што творы Янкі Купалы і Якуба Коласа знаходзілі свайго чытача і ў далёкім Саратаве.

Усю зіму 1942—1943 гадоў я часта наведвала вайсковы шпіталь, дзе мела некалькі «падшэфных» палат і праводзіла там чытанні мастацкай літаратуры. У мяне захаваліся спісы прачытанага і нават даты, калі яны адбываліся. Так, 13 красавіка 1943 года ў дзвюх палатах чыталіся творы Купалы «Бандароўна» і «Курган» у перакладзе на рускую мову.

У вайну ў Саратаве працавала ўкраінскае радыё, якое збіралася адзначыць 60-годдзе з дня нараджэння Янкі Купалы. Прадстаўнікі радыё, наведваючы бібліятэку, даведаліся, што я з Беларусі, і папрасіла мяне напісаць тэкст юбілейнай перадачы па радыё аб творчасці Янкі Купалы. Я з ахвотаю згадзілася. Заставалася толькі праглядзець і закончыць. Раптам гэта паведамленне па радыё аб трагічнай смерці паэта! Працаўнік радыё з'явіўся, і я перадала тэкст перадачы. Артыст, які павінен быў чытаць вершы Купалы, папрасіў мяне па тэлефоне паслухаць яго вымаўленне і выправіць. Так украінцы ў эвакуацыі ўсклалі вянок на труну вялікага песняра Беларусі.

У час вайны я сачыла па «Летописи» друку Усе-саюзнай кніжнай палаты і па кнігах, якія бібліятэка атрымлівала па абавязковаму экзemplяру, што друкавалася з твораў Купалы і аб ім. Спіс знойдзеных матэрыялаў я паслала Уладзіславе Францаўне.

Увосень 1943 года атрымала ліст ад Алесі Александровіч і цёці Уладзі, якія жылі ў гасцініцы «Якар». Яны пісалі, што ўспамінаюць мяне, прасілі дапамагчы ў збіранні матэрыялаў для будучага купалаўскага музея. Што я магла даць, чым дапамагчы? І надумалася я пачаць перагляд саюзнага друку і сабраць звесткі пра нашых пісьменнікаў за час вайны. Я мела магчымасць праглядаць абавязковыя экзemplяры, што траплялі ў бібліятэку Саратаўскага універсітэта. Прагляд даў значную колькасць запісаў, якія я пераслала ў Дзяржаўную бібліятэку ў Мінск. Матэрыялы ж пра Янку Купалу я апрацавала асобна і перадрукавала на машынцы. Атрымаўся бібліяграфічны агляд на пятаццаці старонках. Назва «Янка Купала в дни Великой Отечественной войны в русских переводах. Библиографический обзор. 1946». Паслала рукапіс Алесі Александровіч у Мінск. Алеся тады цяжка хварэла, а праз нейкі час яе не стала. Між іншым, яна мяне вельмі парадавала сваім апошнім лістом ад 26.X.1946 г., дзе яна пісала, што рукапісы Купалы, якія захоўваліся ў беларускім адзеле бібліятэкі, «былі вывезены ў Германію, але зараз звернуты назад. У канцы ёсць розныя паметы, заўвагі, зробленыя Вашымі рукамі. Цяпер яны захоўваюцца ў нашым музеі. Іх усяго каля сямідзесяці. Якое шчасце, што яны захаваліся».

У 1947 годзе я папрасіла вядомага ўкраінскага бібліёграфа Ю. Метэнку паглядзець у картатэках украінскіх матэрыялы пра Купалу, бо «Літопис» Украінай у той час не выдаваўся. Высланыя ім запісы я пераслала ў музей.

Карыстаючыся сабранымі бібліяграфічнымі весткамі, я зрабіла бібліяграфічны агляд пра Купалу на пасяджэнні навуковага семінара ў бібліятэцы Саратаўскага універсітэта 31 мая 1946 года.

Няхай гэтыя кропелькі ўспамінаў, што захавала мая памяць, насычаныя маёй шчырай пашанай і любасцю да вялікага роднага паэта і чалавечнага Чалавека, пырснуць на жвір роднай зямлі, дзе знайшоў сабе вечны прытулак беларускі пясняр.